

ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה

ומקצה אחיו: מן הפחותים שבהם לגזורה, שאין נראים גיבורים, שאם יראה אותם גיבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם: ראובן שמעון לוי יששכר וזנימין, אותם שלא כפל משה שמותם כשזרכם. אבל שמות הגיבורים כפל, וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה. ולגד אמר צרוך מרחיב גד. ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולון וכן לאשר. זהו לשון בראשית רבה שהיא אגדת ארץ ישראל, אבל בגמרא בבבלי שלנו מנינו שאותם שכפל משה שמותן הם החלשים, ואותם הציא לפני פרעה. ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלישות אלא טעם יש בדבר, כדאיתא בבבא קמא (לכ, א). וצרייתא דקפרי שנינו זה בפרשת וזאת הצרכה כמו בגמרא שלנו.

צריך ביאור:

א. בשלמא מה שרש"י מפרט את שמות הגיבורים ואת שמות החלשים - מובן, שכן מפשוטו של מקרא אין לדעת מי היו הגיבורים. אבל מדוע מאריך רש"י ומלמדנו שענין זה קשור עם אי-כפילת (או כפילת) השמות. ומה גם שרש"י מציין את המקור לפירושו, וכל הרוצה יבא ויראה.

ב. מדוע מציין את מקורם של שני הפירושים ("בראשית רבה שהיא אגדת ארץ ישראל", "גמרא בבליית שלנו").

ג. לשם מה מוסיף "ובברייתא דספרי שנינו בה בפרשת וזאת הברכה כמו בגמרא שלנו".

ד. מהו הדיוק "בברייתא דספרי", "בפרשת וזאת הברכה".

והביאור:

מזה שנאמר "ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים" מבלי לפרש מי היו, משמע שבמקום אחר בתורה מובדלים חמשה אלו מן השאר. לכן מפרש רש"י שאצל ברכת משה נבדלו חמשה שבטים אלו בפני עצמם.

ומציין שפירושים אלו מקורם ב"אגדת ארץ ישראל" וב"גמרא בבליית" כדי לבאר את סברתם של שני הפירושים:

סגנון הלימוד בארץ ישראל הוא קצר ותמציתי, כנראה מסגנון תלמוד ירושלמי. לכן מפרש אגדת ארץ ישראל שנכפלו שמות הגיבורים, כי לפי זה נמצא שהכפלת השמות אינו אריכות בלשון הברכה, אלא ענין בפני עצמו - להיותם גיבורים ומפורסמים הוכפלו שמותם.

מה שאין כן הגמרא הבבליית, שסגנונה ארוך יותר, מפרש ששמות החלשים נכפלו, היינו שמשה האריך בלשון הברכה כדי לחזק ולהגביר שבטים אלו.

זהו הדיוק "ובברייתא דספרי שנינו בה בפרשת וזאת הברכה כמו בגמרא שלנו": א. הברייתא נכתב בסגנון ארוך (לעומת הסגנון הקצר של המשנה), ומובן מה שבברייתא פירשו כמו בגמרא שלנו. ב. מכיון שמדובר בפרשה שתוכנה ברכת משה, מסתבר שגם הכפלת השמות הוא חלק של הברכה (ולכן הביא רש"י את דברי הספרי, כדי לרמז ליתרון שבפירוש השני).

הצורך בשני פירושים

הקושי בפירוש הראשון: א. מפרשת שכם משמע ששמעון ולוי היו בין הגיבורים. ב. מסתבר שכפילת השמות בפרשת ברכה הוא חלק של הברכה (ראה לעיל).

הקושי בפירוש השני: א. מזה שבנימין מתואר כ"ילד זקונים קטן" (לעיל מד, כ) משמע שהי' בין החלשים. ב. לפירוש זה אין הבדלה ברורה בברכת משה של "חמשה אנשים" (ראה לעיל), שהרי גם שמו של יהודה נכפל (אף שלא נכפל בגלל חולשתו).

^{אוצר החכמה}

והפירוש הראשון הוא העיקרי, כי (א) יש לומר שבהיותם המבוגרים שבאחים הרגישו שמעון ולוי שעליהם לנקום את נקמתה של דינה (מכיון שראובן לא עשה זאת). ומה גם שאנשי שכם היו "כואבים". (ב) המשמעות מפרשת ברכה שייכת בעיקר שם, מה שאין כן בפרשתנו קובע היתרון שבפירוש זה.

לשון חכמים

גמרא צנלית שלנו

¹²³⁴⁵⁶⁷

רש"י מוסיף "שלנו" כדי לשלול גירסא אחרת (הובא בדקדוקי סופרים ב"ק שם), שבמקום "יהודה נמי אכפולי מכפל" מקשה "הנך שיתא הווי", ומתרץ "יהודה למילתי איכפל", שמזה משמע שלקח הגיבורים ולכן מקשה שישנם ששה ולא חמשה ומי מהם לא לקח כו'.

שם: מן הפחותים שנהם לגבורה, שאין נראים גבורים

אף שרש"י פירש לעיל (מקץ מב, ה. וראה רש"י שם מד, יג) שהשבטים "כולם גבורים" - הרי מה שחשוב כאן הוא כיצד נראים הם בעיני פרעה, כאותה שעה קצרה שבה הוצגו לפניו. וכדיוק לשון רש"י: "מן הפחותים שבהם לגבורה, שאין נראים גבורים".

שם: שמות הגבורים כפל, חאלת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה, ולגד אמר צרוך מרחיב גד, ולנפתלי אמר נפתלי, ולדן אמר דן, וכן לזבולון וכן לאשר

המפרשים הקשו: רש"י מונה את שמות השבטים לא לפי סדר תולדותם ואף לא לפי סדרם בברכת משה.

יש לומר, שרש"י מונה אותם לפי מה שמצינו בכתובים אודות גבורתם של השבטים.

יהודה - יהודה הי' הגבור בשבטים ומלך השבטים (ראה רש"י וישב לח, א. ולהעיר מויחי מט, ח). ג - מוכח מכמה פסוקים שהי' גבור (מטות לב, יז וברש"י. דברים ג, יח וברש"י. ברכה לג, כ וברש"י). נפתלי - נאמר בו (ויחי מט, כא) "הנותן אמרי שפר" (על מלחמת סיסרא נתנבא, רש"י). דן - כתיב בו (ברכה שם) "גור אריות" (מושלו באריות, רש"י). זבולון ואשר - לא מצינו בהם כלל שהיו גבורים.

אוצר החכמה

ורש"י מקדים נפתלי לדן, שכן על ידי נפתלי שרו דבורה וברק שירה במלחמת סיסרא (רש"י ויחי שם), ואילו דן עמד לברוח (רש"י שופטים ה, יז).

ולהעיר מרש"י (ברכה שם יט) בזבולון - "והוא עומד על הספר". וברש"י שם לפני זה: "זבולון עם חרף נפשו למות" (שופטים ה, יח), שמדבר במלחמת סיסרא.

ויש לומר (נוסף על מה שנתבאר בביאור לרש"י זה) שלכן פירוש זה ברש"י הוא הפירוש הראשון, שכן הוא מתאים יותר למה שמצינו בפשוטו של מקרא אודות מי מהשבטים היו גבורים.

ואנחנו נחליץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנו אל מקומם וישב
מפנינו בערי המבצר מפני יישי הארץ

לפני בני ישראל: בראשי גייסות, מתוך שגורים היו, שכן נאמר בגד (ברכה לג, כ)
וטורף זרוע אף קדקד. ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים (דברים ג, יח) ואלו
אמנם צעת ההיא וגו' חלוצים מעברו לפני אחיכם. וזיריחו כתיב (יהושע ו, יג) והחלוץ
עוצר לפניכם, זה ראובן וגד שקיימו תנאים.

יש לדקדק בזה: כאן נקט בפשטות שבני שבט גד היו בין הגבורים (וכן להלן -
דברים ג, יח), ואילו לעיל (ויגש מז, ב), על "ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים",
הביא רש"י שני פירושים בזה, היינו שעל פי פשוטו של מקרא אין הכרעה
בדבר?

(ובפרשת ברכה (מ, יח) נקט בפשטות שגד הי' בין החלשים).

ויש לומר:

בפרשת ויגש אין הכרח מפשטות הכתובים להכריע מי מן השבטים הי' גבור
ומי לא, ולכן מביא רש"י שם שני פירושים. אבל כאן משמע שבני גד היו בין
הגבורים, שאם לא כן לא היו מציעים ללכת בראשי גייסות, ומשה רבינו לא הי'
מקבל הצעה זו ופוקד עליהם לעשות כן.

ואין כאן סתירה לפירוש בפרשת ויגש שגד הי' בין החלשים, מפני שיש לומר:

א. גד בן יעקב אכן הי' בין החלשים; בעוד שלעומתו, יוצאי חלציו, אנשי שבט
גד, מאתים וחמשים שנה לאחר מכן - דור שנכנסו לארץ - גבורים היו (ובפרט
אשר בויגש מדגיש הכתוב "חמשה אנשים"). ומה גם שהשבטים התחתנו ביניהם,
ואם כן הרי יתכן שבני גד התחתנו עם בנות השבטים הגבורים, ובניהם ירשו את
גבורת משפחת האם (ראה רש"י ויגש מז, טו: "אשה מזרעת תחלה יולדת זכר").

ב. בני גד התנדבו ללכת בראשי גייסות מפני שהיו בטוחים בברכתו של יעקב
(ויחי מט, יט) "והוא יגוד עקב" (כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו
בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש, רש"י). לכן לא הוצרך רש"י לפרש את פסוקנו
לפי הדעה שהיו חלשים, כי הענין מובן מפירושו בפרשת ויחי שם.

(ועל דרך זה פירש הפנים יפות).

זה מתאים גם לפשוטו של מקרא כאן, שכן, פשטות המשך הכתובים הוא, שבני גד אמרו "ואנחנו נחלץ חושים" - כמענה לטענת משה "למה תניאון את לב בני ישראל" (פסוק ז), וכדי לבטל חשש זה לחלוטין הוצרכו לומר כן.

אבל מכל מקום, הפירוש שגבורים היו פשוט יותר בפשוטו של מקרא כאן (ובפרט בפרשת דברים שם). שהרי לפירוש האמור מבואר רק שבני גד, למרות חולשתם, לא פחדו והבטיחו ללכת בראשי גייסות; אבל עדיין אין זה מספיק לבאר שמשה (וכל ישראל) יקבל את דבריהם ויצווים לעשות כן ויסמוך על הנס.

שם: שכן נאמר נגד וטרף זרוע אף קדקד

אף שפסוק זה נאמר רק בבני גד ולא בבני ראובן, הרי בני ראובן היו טפלים כאן לבני גד. וכנראה מזה שהכתוב מקדים בני גד לבני ראובן - הן כאשר ביקשו להתנחל בעבר הירדן (פסוק ב. וראה רמב"ן שם. בעל הטורים פסוק א), והן בתנאי שהתנה משה עמהם (פסוק ו); אף שראובן הי' גדול מגד (ולכן בכל מקום, וגם בפרשה זו עצמה בתחילתה, מקדים הכתוב ראובן לגד). ולכן דוקא בבני גד נאמר (ברכה שם כא) "ראשי עם" (הם היו הולכים לפני החלוץ, רש"י), אף שגם בני ראובן הלכו עמהם (ראה ראב"ע שם).

ומה שפירש רש"י בפרשת דברים (ג, יח) "לבני ראובן וגד הי' מדבר", ומקדים ראובן לגד - היינו משום שבנותנת משה קדם ראובן, כי הוא הבכור.

ולהעיר שבעברם את הירדן הקדים ראובן לגד, הן בכתוב (יהושע א, יב. ד, יב. פרק כב כולו) והן ברש"י כאן ("זה ראובן וגד שקיימו תנאם"). ויש להאריך בזה.

שם: וטרף זרוע אף קדקד

רש"י מעתיק גם את התיבות "אף קדקד", ואינו מסתפק ב"וטרף זרוע וגו'" - שכן באם טורפים רק את הזרוע, אין כאן עדיין סימן מובהק לגבורה. ואדרבה - הנטרף יכול לחזור ולטרוף את קדקדו של הטרוף.

שם: ואף משה חזר ופירש להם נאלה הדברים ואלו אחכם צעת ההיא וגו' חלולים תעברו לפני אחיכם

יש לשאול: מדוע הוצרך לפרש בדברי בני גד ובני ראובן שגם משה אמר להם כן?

יש לומר:

לרש"י הוקשה: כאן נאמר שבני גד ובני ראובן הלכו "לפני בני ישראל", "בראשי גייסות", ואילו בדברי משה אליהם נאמר רק "אם תחלצו לפני ה'... ועבר

לכם כל חלוץ... לפני ה'" (פסוקים כ-כא), ולא שילכו ראשונים? ומתוך, שכפרשת דברים פירש משה את הדברים שאמר "בעת ההיא", שהכוונה ב"לפני ה'" היא - "לפני אחיכם", שילכו ראשונים. זהו דיוק לשון רש"י "חזר ופירש להם", ולא "וחזר ואמר להם" וכיוצא בזה.

שם: ונייחמו כתיב והחלוץ עובר לפניהם, זה ראוּבן וגד שקיימו תנאם

יש לשאול:

1234567 תח"ח

א. ביהושע שם נאמר "והחלוץ הולך לפניהם", ורש"י משנה וכותב "עובר".

(זוהי הגרסא בדפוס ראשון של רש"י. ונראה שבא מעתיק שרצה להתאים את לשון רש"י ללשון הכתוב, והגיי' "הולך", ולא הרגיש שלפי זה קשה - מדוע אין רש"י מביא מה שנאמר שם לפני זה (פסוק ט): "והחלוץ הולך לפני הכהנים").

ב. מדוע מוסיף שראובן וגד קיימו תנאם.

הביאור בזה - ראה שיחת ש"פ מטות-מסעי תשכ"ט.

לג, יח

ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך

ולזבולן אמר: אלו חמשה שבטים שצרך באחרונה: זבולון, גד, דן, ונפתלי, ואשר, כפל
שמותיהם לחזקם ולהגבירם, לפי שהיו חלשים שבכל השבטים, הם הם שהוליק יוסף לפני
פרעה, שנאמר (ויגש מזו, ב): ומקלה אחיו לקח חמשה אנשים, לפי שנראים חלשים ולא
ישים אותם לו שרי מלחמתו.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

ביאורים לפירוש רש"י על התורה - ה (דברים): שניאורסון, מנחם מנדל בן לוי יצחק (5) }

צריך ביאור: בפרשת ויגש שם מביא כפירוש ראשון שמשה כפל את שמות הגבורים וכפירוש שני שכפל את שמות החלשים, ואילו כאן מכריע כפירושו

אוצר החכמה

השני שם.

אח"ח 1234567

והביאור:

כשמפרשים שכפל משה את שמות החלשים, סיבת הכפל היא "לחזקם ולהגבירם" - היינו שכפילת השם היא חלק של הברכה. אבל אם נכפלו שמות הגבורים, זוהי אות וסימן של חשיבות ופרסום, בחינת "שמו הולך לפניו", אבל אינו ענין לברכה.

ולפי זה: כשלומדים פסוק המופיע בפרשת ברכת משה, מסתבר שכל מלה שבה היא חלק של ברכה זו, ולכן מפרש כאן שכפל משה את שמות החלשים, כי לפי זה גם הכפלת השם היא תוספת ברכה.

(ומה שפירש רש"י להלן (פסוקים כ"ב) שגד ודן היו גבורים - יש לומר שגם זה ברכה. ואפילו אם היו גבורים מצד עצמם - הוסיף בהם משה על ידי ברכתו).